

Oftinger/Stark:

Schweizerisches Haftpflichtrecht, Allgemeiner Teil, Band I
(Schulthess, Zürich, 1995, XLV + 755)

I. Офтингер као правни писац

1. Швајцарска је земља у којој се право и правна наука налазе на високом ступњу друштвених вредности. Стога је потпуно природно што тамо израстају велики и знаменити правници. Међу правничким именима која су се, у овом веку, прочула на целом европском простору, налази се и Karl Oftinger, бивши дугогодишњи професор Универзитета у Цириху и веома познат правни писац. Будући да је писао на немачком и француском, није му било тешко да допре до читалаца и изван своје земље и да буде запажен као изузетан систематичар.

2. Офтингер је рођен 1909, а умро 1977. године. Студирао је и докторирао на Универзитету у Берну, са дисертацијом „Von der Eigentumsübertragung an Fahrnis“, објављеној у познатој едицији „Abhandlungen zum schweizerischen Recht“, *Neue Folge* Nr. 82, Берн 1933. После две године студијског боравка у Лондону, Паризу и Риму, сели се у Цирих и тамо ради, најпре, као адвокатски приправник. На Универзитету у Цириху одбраниће и свој хабилитациони рад „Der Trödelvertrag, Prolegomena zu seiner Lehre“, објављен 1937. године. Тек 1942. биће изабран за ванредног професора из области грађанског права, права о осигурању и увода у правну науку, а две године доцније постаће редовни професор за исте правне дисциплине. Држао је предавања из облигационог, наследног и стварног права, из права о грађанској одговорности и права о осигурању. У знак признања за заслуге у развоју правне науке додељена су му два почасна доктората: један од Универзитета у Хојенбургу, а други од Универзитета у Берну.

3. Углед великог правног писца Офтингер је стекао благодарећи особито своје надалеко чувеном делу *Schweizerisches Haftpflichtrecht*. Оно је први пут објављено 1940/42. године, у два тома, а доцније у три тома. Први том, за Офтингеровог живота, изашао је у четири, а други и трећи у три издања. То, међутим, није његова укупна духовна заоставштина. Почев од 1952, у едицији „Zürcher

Комментар“, Офтингер објављује два издања свог дела *Das Fahrnispfand*, у коме опширно и веома студиозно коментарише чланове 884–918 Швајцарског грађанског законика. Треће, прерађено издање овог рада припремио је Rolf Bär, и оно је изашло 1981. године. Последње монографско Офтингерово дело чини *Lärmbekämpfung als Aufgabe des Rechts*, које је задобило велику популарност код читалаца. У њему је писац указао на потребу да се правни поредак супротстави претерано штетном утицају технике на човекову околину (тзв. *имисијама*). Најпосле, ту су и Офтингерови радови намењени обучавању студената права, као што су: *Vom Handwerkszeug des Juristen und von seiner Schriftstellerei* (5. Auflage, Zürich, 1974), *Bundesgerichtspraxis zum Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts* (2. Auflage, Zürich, 1973) и *Schweizerische Haftpflichtgesetze* (Zürich, 1967). После Офтингерове смрти, Правни факултет у Цириху издао је зборник његових одабраних расправа (*Ausgewählte Schriften*, Zürich, 1978). Та књига подељена је у четири дела: 1) Основна питања права и правне политике; 2) Грађанско право (без права одговорности); 3) Право о одговорности; 4) Право о заштити човекове околине. Она садржи 24 рада, објављена раније у домаћим и иностраним стручним часописима. Неки од тих радова представљају монографије у маломе.

4. Офтингера као писца одликује савршена јасноћа идеја о којима пише, па га зато сматрају „правим узором за младе генерације правника“.¹ Нико други од његових савременика није уживао тако велику репутацију и имао толиког утицаја на праксу Савезног суда Швајцарске. Сем тога, ниједан други швајцарски правни писац није тако свестран и плодотворан као Офтингер. Обухватати ширину и понирати, истовремено, у дубину могао је само неко ко има пуно дара и мара. Офтингер је, без сумње, имао и једно и друго, и благодарећи томе он је као правни писац готово непоновљив. Његова дела други могу прерађивати и допуњавати, али га не могу заменити. Јер Офтингер је у нечему незаменљив.

II. Суштина прерађеног и допуњеног Офтингеровог дела *Schweizerische Haftpflichtrecht*

1. Немачке сложенице „Haftpflicht“ и „Haftpflichtrecht“ чине пандан изразима који су саставни део француске правне терминологије: „responsabilité civile“. Њихов дословни превод био би „одговорност“ и „право одговорности“, уз напомену да се односе искључиво на одговорност у оквиру приватног права. Ти су појмови, међутим, вишезначни. У ширем смислу, они обухватају не само

1 Jörg Rehberg, Vorwort, u: Karl Oftinger, *Ausgewählte Schriften*, Zürich, 1978, стр. IX.

надокнаду штете која потиче из неуговорних односа, него и извесне случајеве уговорних штета, пре свега оних које припадници одређених занимања, кршењем професионалних дужности, нанесу својим налогодавцима (на пример, лекари, адвокати и сл.). Док у ужем смислу ти појмови подразумевају само неуговорну одговорност због штете, Офтингерово и Штарково дело, које је предмет овог приказа, тиче се управо само те друге одговорности. У њему су садржана правна правила о одговорности због тзв. „несрећних случајева“ (Unfälle), тј. због штете узроковане људским фактором и стварима. Знатан део правила која се овде излажу налазе се у Швајцарском законнику о облигацијама, у Швајцарском грађанском законнику, и у специјалним законима. Међутим, многа од изложених правила не обитавају ни у једном законском тексту, него су плод судске праксе. Она се само условно могу назвати „неписаним правом“, јер у стварности са њима треба рачунати као са кодификованим нормама (стр. 7). Добар део и једних и других правних правила даде се апстраховати и објединити у *ојштџем делу* права и одговорности. И то је управо учињено у овој књизи, која је означена као прва свеска четвортотомне монографије. У њој је изнета проблематика која је заједничка за све облике неуговорне одговорности.

2. Офтингер је први међу швајцарским правним писцима схватио да правила о неуговорној одговорности чине јединствено подручје права и да их треба заједно и изложити. Сматрао је да то јединство произлази већ из саме њихове природе. Ради се, наиме, увек о штети коју неко трпи а да узрок томе није сâмо његово понашање нити околност за коју је он одговоран. И тада се сваки пут поставља питање: мора ли оштећени дефинитивно штету сносити (у целости или делимично) или је може на другога свалити? Одговор на то питање даје право које се тиче одговорности. Оно се бави условима под којима оштећени има право да од некога захтева надокнаду. Јер правни поредак не зна за правило по коме би за сваку насталу штету неко требало да одговара, него одређује *нарочитије разлоге или основе* туђе одговорности. Ти се разлози темеље на промишљању да штету изазвану од стране трећег оштећени доживљава као неправду коју тешко подноси. Његова жудња за осветом могла би га навести да и он штетнику нанесе одговарајућу штету, а то правни поредак забрањује. Уместо освете, „правни мир“ може се поново успоставити ако штетник или неко трећи оштећеном штету надокнади. То је задатак права о надокнади штете. Оно хоће да појединца заштити од умањења „активе“ коју му нанесу његови ближњи (стр. 12).

3. Пето издање Офтингерове монографије о деликтној одговорности (општи део) припремио је Emil W. Stark, познати професор Универзитета у Цириху. Он је знатно прерадио и допунио

претходно издање, па је стога и обим књиге постао већи за 235 страница. Узео је у обзир новију литературу и судску праксу из периода од пуних двадесет година, које су протекле од претходног издања. Међутим, распоред грађе и главни наслови остали су непромењени. Од техничких новина вреди споменути бројеве на маргинама, којима су обележени сви пасуси, и укратко назначене садржаје трију књига из оквира друге свеске истог дела, чија је припрема у току.

III. Основна садржина новог издања

1. Држећи се дословце систематике коју је одредио Офтингер, Штарк је целокупну грађу сместио у петнаест параграфа, а у оквиру њих распоредио је на више мањих јединица, укључујући и нумерисање пасуса. Први параграф има уводни карактер и насловљен је само једном речи: „Основни“. Он започиње „Претходним напоменама“, а потом следе: 1) Појам права о одговорности и његово место уопште; 2) Стварни основи и практични значај права о одговорности – његов спољашњи облик; 3) Посебан случај штета услед катастрофа; 4) Врсте одговорности; 5) Тенденције права о одговорности – осигурање као паралела, допуна и замена права о одговорности; 6) Пословодство без налога као својеврстан основ за сваљивање штете на другог; 7) Општа претпоставка да се неко учини одговорним; 8) Упоредно право; 9) Међународна унификација права.

2. На простору од другог до петнаестог параграфа обрађена су ова питања: 1) штета и накнада штете; 2) узрочна веза; 3) противправност; 4) туђа и сопствена кривица; 5) обрачунавање штете; 6) умеривање надокнаде штете; 7) нематеријална неправда и задовољење (у случају убиства или телесне повреде); 8) узајамно наносење штете и други случајеви колизије међусобне одговорности; 9) више дужника надокнаде; 10) одговорност и осигурање; 11) шкођење оштећеном путем уговорних споразума; 12) стицај више основа одговорности у личности одговорног лица; 13) примена одредаба о одговорности; 14) међународно приватно право и право о надлежности.

3. На крају долази регистар наведених правних прописа, са ознаком места навођења, и стварни регистар.

IV. Четири занимљива одељка новог издања

Нормално је очекивати да се у овако опширној монографији, која се бави општим питањима неуговорне одговорности, нађе

мноштво делова који побуђују особито интересовање читалаца. Простор, међутим, не дозвољава да се сви ти делови изложе у приказу, јер он треба да пружи, углавном, општу слику рада на који се односи. Стога издвајам посебно само четири ствари као нарочито интересантне: појам штете, појам кривице, величину кривице као фактор одређивања надокнаде штете, и дужност оштећеног да штету умањи.

А. Појам штете

1. Полазно је становиште писаца овог дела да треба правити разлику између *йрриодног* и *йравног йојма шййетйе*. Природни појам штете подразумева сваки уштрб на животним добрима, као што су, на пример, имовинска добра, изгледи за стицање зараде, телесни интегритет и здравље. Тај појам штете оснива се на упоређивању двају стања која временски следе једно иза другог, и која, у крајњем исходу, воде ка утврђивању губитка на вредностима ма које врсте. На шта се тај губитак своди – то у овом контексту није од значаја. Тачније речено, небитно је да ли је губитак изазван природним догађајем, социјалним или економским променама, пуким протеклом времена, поступцима неког трећег или самог оштећеног (стр. 70).

2. Међутим, под појам штете у правном смислу писци подводе само оне губитке који „заслужују да буду надокнађени“, уколико постоје претпоставке за одговорност. Не заслужују да буду надокнађени они губици који за собом повлаче новчане последице, као што су, пре свега, губици на ужитку, пријатностима, одморима и сл. У штету у правном смислу не спадају ни психичка шкођења која се наносе путем нематеријалне „неправде“ (Unbill), мада се и она сматрају достојним надокнаде. За њих се не плаћа надокнада, него задовољење (стр. 71).

3. Према писцима овог дела, штета у правном смислу јесте *умањење имовине*. Они при том појам „имовине“ користе у ширем смислу, подразумевајући под њиме економски значајна и мерљива добра која припадају неком лицу. У таква добра спадају не само новац и остале ствари, облигациона, стварна и друга апсолутна права као што су, на пример, права која се односе на нематеријална добра, него и напредак, телесни интегритет и живот; кратко речено, то су права личности, особито част, поверење и слобода привређивања, уколико њихова повреда изазива *економске* последице. Штета постоји чим неко од наведених добара буде умањено у привредно схватљивом опсегу (стр. 71). Ако је, међутим, повређено једино неко право личности које не спада у имовину и чија повреда није повезана са шкођењем привредне врсте, тада се не

може говорити о штети него о *немајтеријалној нејравди*: она се не даде поправити надокнадом, него задовољењем (стр. 72).

4. Писци посебно настоје да објасне тзв. „нефинансијски губитак“, који излази из оквира појма штете у правном смислу. Он постоји кад неко, због одређеног догађаја који сам по себи заснива одговорност, буде лишен могућности да ужива у своме годишњем одмору или у некој другој пријатности. Поборници супротног схватања указују на чињеницу да се многа задовољства данас „комерцијализују“, те да зато имају имовниску вредност. Тако немачки правници сматрају да у имовину спадају и задовољства која се на тржишту могу за новац прибавити, и лишавање таквих задовољстава квалификују као штету. Међутим, у светлости појма штете који преовлађује међу швајцарским правницима то се гледиште третира као *petitio principii*, и оно се одбацује (стр. 78–88). Швајцарско деликтно право предвиђа, пре свега, надокнаду *финансијских* губитака, док плаћање задовољења због душевних болова везује искључиво за убиство, телесну повреду и повреду права личности. Компензација нефинансијских губитака који се састоје од душевних болова није предвиђена. На темељу важећих прописа она би била могућа само уколико би се променено досадашњи појам штете, а таква промена не сматра се, засад, нужном. Давање новца због нефинансијских губитака могло би, можда, и одговарати осећању за право у неким случајевима, али ипшосто и генерално. Сем тога, немогуће је установити неки разуман и очигледан критеријум помоћу којег би се могли разликовати губици које треба надокнадити од губитака које не треба надокнадити. Ни осујећење ужитка или пријатности ради којих је унапред начињен издатак (на пример, плаћена улазница у позориште) не може се сматрати штетом у правном смислу. Јер финансијски губитак, у виду новчане инвестиције, ради прибављања ужитка или пријатности временски је претходио штетном догађају. Треба се, дакле, држати традиционалног појма штете (стр. 88–89).

Б. Појам кривице

1. Офтингер и Штарк деле мишљење већине швајцарских правника о појму кривице. Под кривицом у смислу грађанског права они подразумевају човеково понашање које заслужује прекор. Другим речима, човеково понашање, под одређеним претпоставкама, вреднује се као укорљиво, и тада се само то понашање означава као кривица. Такво „понашање“ може се састојати у чињењу или у нечињењу (стр. 190–192). Међутим, кривица није прост него сложен појам, који обухвата два различита облика: намеру и непажњу. Са становишта теорије и праксе, посебно су значајна питања која се тичу односа кривице према каузалном исходу понашања и према противправности.

2. Писци ове монографије сматрају да спознавање узрочног исхода радње чини претпоставку кривице. Тачније речено, потребно је да штетник зна (или да је могао знати) да његово понашање може нанети штету неком другом. Јер спознавање је уопште претпоставка човекова делања и изван домаћаја правила о одговорности. Без спознавања кривица је већ унапред искључена. Шкођење другоме које је непознатљиво није у стању да доведе до одговорности због кривице, али може довести до *каузалне* одговорности, тј. независно од кривице. Спознавање не мора узрочни исход обухватити у његовим детаљима; довољно је ако се наношење штете другоме *in concreto* може сматрати сигурним, вероватним или могућим (стр. 193). Готово свако чињење или нечињење у стању је да генерално (ма на који начин) води ка нечијој штети. Ако бисмо се задовољили генералном предвидљивошћу, наношење штете неком другом било би предвидљиво код веома много начина понашања. Живот, међутим, не прихвата генералну предвидљивост. Спознавање могућности оштећења одређеним поступком квалификује тај поступак као погрешан само ако спознаја проистиче из одређене конкретне ситуације. Али, кад је у питању одговорност независно од кривице, генерална предвидљивост шкођења другоме толико је велика да разликовање између ње и посебне конкретне ситуације престаје (стр. 194).

3. Разуме се да спознавање повлачи одговорност само ако је поступак о коме је реч одабран упркос изгледима да се њиме штета нанесе. Тај избор почива на хтењу или вољи која је скопчана са способношћу за расуђивање. Значај спознаје и воље долази јасно до изражаја у појму намере или умишљаја. Међутим, и код нехата унутрашњи однос између штетниковог понашања и наношења штете игра одлучујућу улогу. Онај ко не зна, нити је могао знати, да својим понашањем може шкодити другоме, тај не поступа непажљиво. Тако на пример, у једном случају лекар није знао за потенцијално штетно дејство двају медикамената које је, у виду инјекције, дао пацијенту, јер је њихово дејство у то време било познато само ужем кругу лекара. Водећи рачуна о тој околности, суд је стао на становиште да лекар није крив за смрт коју је узроковао пацијенту (стр. 194, напомена 22). Из спознаје и хтења одређеног понашања проистиче већ начелна одговорност за последице које су спознате као могуће или су спознатљиве. Оно што се налази изван граница предвиђенога не може допринети формирању воље, па самим тим ни одредити понашање. Овакав начин промишљања пристаје одговорности по принципу кривице, док у области каузалне одговорности правни поредак прекорачује те границе из других, социјалних разлога (стр. 195).

4. Члан 41 швајцарског Закона о облигацијама прави разлику између кривице и противправности, док француско право појмом

„faute“ обухвата обе ове ствари. Међутим, однос између кривице и противправности изазива спорове међу швајцарским правницима. Спор се своди на питање да ли спознаја противправности резултата чини претпоставку кривице. Другим речима, може ли се штетник сматрати одговорним по основу кривице ако штету као сигурну или могућу последицу свога понашања предосећа, али не предосећа њену противправност? Свест о противправности недостаје, на пример, у случају кад неко не зна за ново правило саобраћаја или кад оштети туђу ствар мислећи да је она његова.

5. Мада констатују да спор о коме је овде реч није од већег практичног значаја, писци га, ипак, не остављају по страни. Њихов је став да члан 42 швајцарског Закона о облигацијама не допушта порицање кривице у случају кад штетник не спозна противправност свога понашања или резултата понашања. Свест о противправности није нужно обухваћена кривицом; заблуда о праву не ослобађа од одговорности, али ослобађа заблуда о развоју стања ствари који треба очекивати (стр. 198). Правни поредак не одобрава спознатљиво шкођење другоме ако је оно противправно. Појам кривице не претпоставља никакво „допунско неодобравање“, које би се разликовало од неодобравања што исходи из правног поретка. Писци се питају који би други критеријум осим противправности могао бити меродаван за неодобравање и одакле би се такво мерило могло узети? Но, „ако неодобравање проистиче из противправности, било би то 'дупло шивено' кад би неодобравање спадало и у појам кривице“ (стр. 198). Ако недостаје противправност, предвидљивост наносења штете другоме не доводи до одговорности због кривице. Таква одговорност не постоји ни кад је наносење штете противправно али није и предвидљиво. У оба случаја недостаје претпоставка за одговорност због кривице. Стога следи закључак да кривица одлучује о томе да ли стварање одређеног узрочног односа треба приписати одређеном лицу; док противправност одлучује о томе да ли у случају кад постоји основ одговорности као што је, на пример, кривица, из тога произлази одговорност (стр. 198 и 199).

6. Као крајњи закључак долази тврдња да треба разликовати *субјективну* и *објективну* страну кривице. Субјективна страна подразумева способност за расуђивање, а објективна страна спољашњи изглед понашања, које, намерно или из непажње, одступа од просечног (стр. 199).

В. Величина кривице одговорног лица као фактор одмеравања накнаде штете

1. За разлику од немачког права, члан 43 швајцарског Закона о облигацијама допушта судији да приликом утврђивања висине

надокнаде штете води рачуна и о величини кривице штетника. Ова одредба била је инспирисана познатим Ihering-овим идејама², али и идејама швајцарског правника Bluntschli-a.³ Ослањајући се на члан 43 Закона о облигацијама, судија може оштећеном да досуди *делимитичну* надокнаду. Таква одлука долази у обзир кад је штетник малом кривицом изазвао велику штету и кад је, поред кривице, случај одиграо одлучујућу улогу у настанку велике штете. Јер, сматра се да би било неправично да се штетник оптерети превеликом обавезом надокнаде због мале кривице. Поготову ако се има у виду чињеница да је тешко повући границу између некривице и мале кривице. С друге стране, не би одговарало правичности ни да оштећени, због мале кривице штетника, сноси целокупну штету. При таквом стању ствари, најправичније решење представља принцип *пропорционалности кривице и одговорности*. Истина, тај принцип није недвосмислено прописан чланом 43 Закона о облигацијама, али се сматра да он судији даје такву могућност. Међутим, ако надокнаду штете треба умањити због неких других околности на страни оштећеног, а пре свега због његове властите кривице, тада не долази до примене правила о пропорционалности кривице штетника и његове одговорности (стр. 383).

2. Извесни швајцарски правници сматрали су да степеновање одговорности према величини кривице противречи основној идеји накнаде штете, да значи прихватање елемената својствених казном праву.⁴ Јер накнада штете одређује се, начелно, према ситуацији оштећеног, која остаје иста без обзира на то да ли је штета изазвана намерно или из непажње, док кажњавање извршиоца кривичног дела зависи, у првом реду, од врсте и мере његове кривице. Но, поборници начела сразмерности кривице и одговорности истичу да обавеза надокнаде штете делује на штетника као казна, јер она његову имовину умањује и погађа га, каткад, теже неголи казна; особито у случају ако је он својом непажњом оштећио и властиту имовину или здравље, или чак уништио свој живот. Сем тога, граница између лаког нехата и некривице је несигурна, а ни домашај адекватне узрочне везе није увек лако одредити. Стога изгледа правично да суд нехатног штетника третира блаже него намерног починиоца штете. Да би доказао исправност свог става, Штарк се позива на праксу француских судова, који су одступили од стриктне примене принципа „све или ништа“ и прихватили учење о „*perte d'une chance*“ (стр. 382, напомена 17).

2 Видети његово дело *Das Schuldmoment im römischen Privatrecht*, Giessen, 1867, стр. 54. и даље.

3 J. C. Bluntschli, *Erläuterungen zum Zürcherischen Privatrechtlichen Gesetzbuch*, Band, III, Zürich, 1855, уз § 999.

4 Видети Oser Schönberger, *Zürcher Kommentar zum Obligationenrecht, Allgemeiner Teil*, 2. Auflage, Zürich, 1929, тачка 2 уз члан 43.

Г. Дужност оштећеног да штету умањи

1. Оштећени може на различите начине утицати на висину штете која му је нанесена. Стога се од њега очекује да својим поступцима штету умањи. Штавише, сматра се да је то његова дужност. Ипак, треба рећи да није реч о обавези у правном смислу, јер у случају да се она прекрши, починилац штете не задобија тиме никакво право, па ни право на тужбу којом би захтевао предузимање изостале радње. Реч је о обавези у властитом интересу: онај ко ту обавезу не испуни, бива прикраћен у своме праву на оштећење (стр. 261, напомена 54). Ово питање је детаљно обрађено у најновијем издању и разјашњено је кроз четири различите ситуације.

а) Прва ситуација. – После штетног догађаја нису увек све штете сазнатљиве, без посебних истраживања. Ако повређени, на пример, одбије подробно медицинско испитивање, доцније се могу манифестовати додатна шкођења здрављу која би се дала спречити брзим лечењем. Ту је оштећени својом неактивношћу створио *саузрок* оштећења здравља које се доцније развило. Исто се дешава у случају кад се на аутомобилу који је оштећен у саобраћајном удесу не открије неки технички недостатак, који доцније доведе до новог удеса. Пошто узрок доцније штете није откривен и искључен мада је то било могуће, постоји, већином, *сугелујућа* кривица оштећеног.

б) Друга ситуација. – Ствар стоји другачије у случају када је штета спозната али оштећени није предузео мере које би штету умањиле, или није хтео да се сагласи са тим мерама. На пример: одбио је безопасну операцију која је обећавала успех, или није одмах продао пшеницу наквашену у току поморског превоза, иако је знао да постоји опасност да она у магацину пропадне. Настала штета је дефинитивна само уколико се подесним мерама не може кориговати. У случају кад је корекција могућа, услед штетног догађаја није ни настала никаква друга штета коју ваља накнадити осим трошкова за предузимање коригујућих мера и евентуалног губитка зараде. Тек пошто су предузете све разумне мере за отклањање штете или су те мере барем планиране и њихов утицај процењен, могуће је да се обрачунавање штете оконча. Штетник има да одговара за оне штетне последице које се таквим мерама нису дале отклонити (стр. 262).

в) Трећа ситуација. – Постоје случајеви у којима није реч о умањењу штете (по здравље или на стварима), него њених финансијских последица. Ту спада, пре свега, одбијање промене занимања (преквалификације), чије је трошкове одговорно лице спремно да преузме. У питању је *обрачунавање* штете, а не одмеравање висине њене надокнаде.

г) Четврта ситуација. – Напоследку, треба поменути и оне мере које узрокују непотребне трошкове. Ту се мисли на превелике трошкове луксузног болничког лечења и натпросечне трошкове оправке ствари које наплаћују одређени сервиси. Другим речима, ради се о накнади за услуге које су само скупље али не и боље него другде. Приликом обрачунавања штете треба узети у обзир само нужне трошкове, тј. оне на које би оштећени пристао кад би сам морао да их сноси (стр. 263).

2. Штарк сматра да је у другој, трећој и четвртој ситуацији штетни догађај сам по себи *conditio sine qua non* за штете у питању, али он није њихов адекватни узрок. Тзв. *узрочна веза која исцрпује одговорност* прекинута је сопственом кривицом оштећеног. Он има у знању могућност да подесним мерама спречи или умањи даљу штету, али упркос томе он те мере не предузима, него их онемогућава. Његову кривицу треба квалификовати као *̄рубубу*, јер је „занемарио елементарне захтеве пажње, који би морали бити јасни сваком разумном човеку у истом положају и под једнаким околностима“ (стр. 264).

3. Другачија је, међутим, ствар са штетом у првој ситуацији. Ту је посредни питање оцене колико далеко треба ићи у тражењу још неиспољених али могућих оштећења. Уколико су она мање вероватна, утолико је и потреба за даљим испитивањем мања. Штарк сматра да се оштећеном који не иницира такво испитивање може приписати само *лака* кривица, или је чак могуће да се он уопште не сматра кривим. У зависности од тога, надокнада штете или се умањује или се досуђује у пуном износу (стр. 264).

V. Закључак

Офтингерова и Штаркова монографија о неуговорној одговорности представља савршено научно дело у сваком погледу. Она садржи мноштво теоријских схватања и судских ставова о правним питањима која у нашој домаћој литератури нису још довољно расветљена или су чак потпуно заобиђена. За правнике који се баве или се желе бавити проблемима грађанске одговорности, ова монографија чини неисцрпан извор сазнања. Њеном читаоцу пружа се прилика да упозна не само швајцарско, него и немачко право, теоријску и судску праксу из области неуговорне одговорности. У светлости тих сазнања могуће је и боље поимање смисла одговарајућих одредаба нашег Закона о облигационим односима.

Јаков Радишић